

ve onda adâlet vasfının bulunup bulunmadığı açısından farklılık gösterir. Başta İmam Şâfiî olmak üzere Ahmed b. Hanbel, Zührlî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû İshak eş-Şîrâzî, İbnü'l-Hâcib, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Hatîb el-Bağdâdî, Gazzâlî, Seyfeddin el-Âmidî, İbn Rüşeyd ve Bedreddin ez-Zerkeşî gibi hadis, fıkıh ve usul âlimlerinin büyük çoğunluğu mestûr râvinin rivayetini makbul saymamıştır. "Bir râviden rivayette bulunmak o râvi için tâdil sayılmaz" (Hatîb, *el-Kifâye*, s. 89; İbnü's-Salâh, s. 52-53) prensibine dayanan bu görüşe göre bir rivayetin kabul edilebilmesi râvisinin âdil olmasına bağlıdır. Bunun anlaşılması için de râvinin iç dünyasının ve hayat tarzının bilinmesi veya âdil bir kimse tarafından tezkiye edilmesi şarttır. Mestûr râviden iki veya daha fazla kimsenin rivayette bulunması onu meçhûlü'l-ayn olmaktan çıkarsa bile bu onun âdil olduğunu göstermez (Hatîb, *el-Kifâye*, s. 89).

Hadisçilerin çoğunluğu ile Süleym b. Eyyûb gibi bazı Şâfiîler, birçok Mu'tezilî ve Zeydî âlimi, İbn Fûrek, İbnü's-Salâh, Nevevî ve Tîbî gibi hadisçi ve usulcülere göre haberlerin kabulü haber veren kimseye duyulan güvene bağlı olup bir râvinin iç âlemini bilmek imkânsızdır (Şemseddin es-Sehâvî, I, 322). Başta İmam Şâfiî olmak üzere birçok Şâfiî âlimi de bir râvinin âdil olup olmadığının dış yönüne bakılarak anlaşılabilceği görüşündedir (*er-Risâle*, s. 482). Zehebî, *Şahîh-i Buḥârî ve Şahîh-i Müslim*'de bu türden pek çok râvi bulunduğunu, zâhire göre hüküm verme mecburiyetinin mestûr râvinin rivayetini kabul etmeyi gerektirdiğini söylemekte, bazı müteahhir âlimlerin "sika" terimini cehtëli ortadan kalkan ve cerehe uğramayan kimseler için kullandığını, böyle râviye "mestûr, mahallühü es-sıdk" ve "şeyh" denildiğini belirtmekte, mese-lâ mestûr olarak nitelendirilen Ziyâd b. Müleyk hakkında, "Tevsik ve taz'if edilmiş mestûr bir şeyhtir. Hadisi kabul edilebilir" (*Mizânü'l-i'tidâl*, II, 93), Ya'lâ b. Şeddâd için de, "Mestûr bir şeyhtir; doğru sözlü olduğu söylenebilir, tevsik edilmiştir" (a.g.e., IV, 457) ifadesine yer vermiştir. Mestûrun rivayetini kabul edenlerin başka delilleri de vardır. Fâsıkın haberini araştırmanın (el-Hucurât 49/6) sebebi fısktır; aksi sabit olmadıkça kimsenin kusuru araştırılmamalıdır (el-Hucurât 49/12). Hz. Peygamber kelime-i şehâdet getiren bedevinin ramazan hilâline şahitliğini kabul etmiş, sahâbe şahitlik

için Müslümanlık'tan başka şart aramış, suyun temizliği veya pisliği gibi bazı şer'î konularda meçhul kişinin haberi ittifakla kabul edilmiştir (Hatîb, *el-Kifâye*, s. 82-83; Seyfeddin el-Âmidî, II, 72-73).

Bazı âlimler, mestûr râviden rivayette bulunanların sadece adâlet sahibi kimselerden rivayet etmesi veya mestûr râvinin münker rivayet nakletmekle meşhur olmaması şartıyla rivayetini makbul saymışlardır. Zehebî de *Şahîhayn*'da meçhul olmayan ve kimse tarafından zayıf diye nitelendirilmeyen birçok mestûr râvinin bulunduğunu belirtmiştir (*Mizânü'l-i'tidâl*, I, 556; III, 426). Mestûrun rivayeti konusunda orta yolu tutanlar da vardır. Bunlardan biri olan İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye göre mestûr, zâhiren adâlet vasfına aykırı bir durum görülmemesine rağmen iyî yönüyle adâleti anlaşılabilen râvidir ve onun durumu açıklığa kavuşuncaya kadar rivayeti hususunda beklemek uygun olur (*el-Burhân*, I, 614). Bu görüşü benimseyen İbn Hazm'a göre fâsık, âdil, gâfil, hâfız veya zâbit olup olmadığı bilinmeyen kimsenin rivayetinde tevakkuf etmek gerekir (*el-İhkâm*, I, 138). İbn Hacer'in de onayladığı tevakkuf görüşü (*Nüzhetü'n-nazar*, s. 46) teorik olarak red görüşünden farklı görünse de mestûrun rivayetiyle amel etmeme açısından pratikte onunla paralellik arz etmektedir.

Mestûr râvinin rivayetinin reddediliş sebebi zayıflık değil zayıflık şüphesi olduğu için en az kendisi kadar veya daha sağlam başka bir tarik yahut tariklerle desteklenmesi halinde bu şüphe giderilebilir ve söz konusu rivayet hasen li-gayrihi mertebesine çıkarılabilir. Kâdî İyâz, Mecdüddin İbnü'l-Esîr, İbn Hacer el-Askalânî ve Süyûtî gibi âlimler bu durumu açıkça belirtmiştir. İbnü'l-Esîr, hadis rivayetiyle bilinen ve zâhiren âdil kabul edilen râvilerin rivayetlerinin hasen kapsamına girdiğini söylemiş (*Câmi'ü'l-uşûl*, I, 101), İbn Hacer el-Askalânî, mestûr veya meçhûlü'l-hâl lafzıyla nitelendirilen râvileri güvenilirlik sıralamasında yedinci sırada zikretmiştir (*Takribü't-Tehzîb*, s. 14).

Kaynaklarda mestûr diye zikredilen râviler arasında Ahmed b. Abdullah el-Mahzûmî (İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 22), İshak b. Kâ'b, Ziyâd b. Müleyk (Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 196; II, 93) ve Süveyd b. Abdülazîz'in de (İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 276) adı geçmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "str" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "chl" md.; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 482; a.mlf., *İhtilâfî'l-hadis* (nşr. M. Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1986, s. 36; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1403/1983, I, 138; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 413; II, 42, 149, 212, 218, 279, 339, 406; III, 154; VIII, 168; a.mlf., *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevrakî – İbrâhim Hamdî el-Medenî), Medine, ts. (el-Mektebetü'l-ilmiyye), s. 82-83, 89; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi uşûli'l-fıkıh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 614-616; İbnü'l-Esîr, *Câmi'ü'l-uşûl* (nşr. M. Hâmîd el-Fikî), Beyrut 1404/1984, I, 37, 101; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi uşûli'l-ahkâm*, Kahire 1387/1968, II, 70-74; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadis*, Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Müte-nebbî), s. 15-16, 52-54; Nevevî, *Şerhu Müslim*, I, 132, 140; İbn Dakikül'îd, *el-İktirâh* (nşr. Kahtân Abdurrahman ed-Dürî), Bağdad 1402/1982, s. 323-325; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 196, 556; II, 93; III, 426; IV, 457; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 438; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* (nşr. Subhî es-Sâmerrâî), Beyrut 1405/1985, s. 79-80, 81, 82; İbn Hacer, *Hedyü's-sâri*, Beyrut 1402/1982, s. 396, 411; a.mlf., *Nüzhetü'n-nazar*, Kahire 1409/1989, s. 46-48; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 276; a.mlf., *Takribü't-Tehzîb*, Beyrut 1416/1996, s. 9, 14, 22; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, I, 317-326; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1399/1979, I, 316-322; Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî 'alâ Elfiyyeti'l-'Irâkî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), I, 323-329; Emîr es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1366, II, 173-198; Bahrülülüm el-Leknevî, *Fevâiḥü'r-raḥamût*, Beyrut 1423/2002, II, 181 vd.; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 229-230, 232; *Tecrid Ter-cemesi*, Mukaddime, I, 219, 319-326; Talât Koç-yiğit, *Hadis İstihlâhları*, Ankara 1980, s. 214; Haldûn el-Ahdeb, *Esbâbü ihtilâfî'l-muhaddisin*, Cidde 1407/1987, II, 470-481; Abdullah Aydınli, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 94, 97; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 212-213; Abdullah Şa'bân Ali, *İhtilâfâtü'l-muhaddisin ve'l-fukahâ' fi'l-hüküm 'alâ'l-hadis*, Kahire 1417/1997, s. 374-380; Emin Aşıkcutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdî*, İstanbul 1997, s. 125-127, 183; Mustafa M. Ebû Amâre, "Eḍvâ' 'alâ rivâyeti'l-meçhul 'inde ehli'l-hadis", *Havliyyâtü Külliyyeti uşûli'd-dîn bi'l-Kâhire*, sy. 10, Kahire 1413/1993, s. 119-152.

EMİN AŞIKKUTLU

MESTÛR

(المستور)

İsmâiliyye'de gizli imamı ifade eden bir terim.

Sözlükte "örtülmüş, gizlenmiş, halkın gözünden uzaklaştırılmış" anlamına gelen mestûr "el-imâmü'l-mestûr" tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Kaynaklarda daha az kullanılan mektûm kelimesi de

aynı mânaya gelir. Buna göre mestûr, özellikle İsmâiliyye gibi bâtinî gruplarda bazı sosyal ve siyasî sebeplerden dolayı zâhir ve görünür olmayan, mezhep ileri gelenlerince şahsî ve yeri bilinmesine yahut bilinme iddiasına rağmen halktan ve ya düşmanlarından gizlenmiş imam demektir. Bu durumdaki imamın yaşadığı döneme “devrûs-setr” denilmektedir. İsmâiliyye tarihinde Ca’fer es-Sâdık’ın ölümünden (148/765) sonra mezhep mensuplarının ekseriyeti tarafından babası İsmâil’in yerine imam kabul edilen, Abbâsî idaresinin takibi ve özellikle amcası Mûsâ el-Kâzım’ın taraftarlarından duyduğu rahatsızlık yüzünden Medine’den ayrılarak İran’ın güneybatısındaki Hûzistan bölgesinde yerleşen Mektûm lakaplı Muhammed b. İsmâil mestûr imamların ilki sayılmaktadır. Muhammed b. İsmâil’in 179 (795) yılı civarında ölümünün ardından Fâtımî hilâfetine kurulduğu 297 (909) yılına kadar geçen gizlilik devresinde gerçek mi yoksa hayalî kişiler mi oldukları kesin olarak bilinmeyen Abdullah er-Radî, Ahmed et-Takî ve Hüseyin ez-Zekî, İsmâilîler tarafından mestûr imam olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde İsmâilîler’i fırkanın önde gelen dâileri fiilen idare etmiştir. Bu silsile muhtelif fırkalara göre değişiklik gösterir. Gizlilik devresinde mestûr imamlar, daha önce buldukları İran’ın çeşitli yerlerinde ve daha sonra intikal ettikleri Suriye’nin Selemiyeye şehrinde tâcir görünümünde yaşamışlar, kendilerine bağlı teşkilatları vasıtasıyla, mestûr imamın bir gün mutlaka ortaya çıkacağı ve zulümle dolmuş bulunan dünyayı adalete kavuşturacağı propagandasını yapma konusunda çok başarılı olmuşlardır. Bu arada Zenc isyanında olduğu gibi devlet siyasetini beğenmeyen fakir zümrelerin bu düşüncelere son derece meyilli olduğu görülmüştür. Mestûr imamlardan büyük ihtimalle Hüseyin ez-Zekî’nin Kûfe’de bulunduğu esnada mensupları arasından seçip görevlendirdiği İbn Havşeb, Ali b. Fadl ve Ebû Abdullah eş-Şifî gibi güçlü dâiler, Yemen’de ve Kuzey Afrika’da gizli imam adına devletler kurmaya muvaffak olmuşlardır. Bu dönemde ortaya çıkması beklenen imamın hangi mestûr imam olduğu hususu İsmâilîler arasında ihtilâfıdır. Özellikle Karmatîler tarafından benimsenen Fâtımîler öncesi İsmâiliyye doktrininde dünyaya adaleti getirecek mestûrun Muhammed b. İsmâil olduğu düşüncesi hâkimdir. Buna karşı Ubeydullah el-Mehdî’nin mehdîliğini ilân etmesiyle başlatılan Fâtımî dokt-

rini dikkate alındığında beklenen mestûrun Muhammed b. İsmâil olmayıp onun soyundan gelen imamlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Ubeydullah el-Mehdî ile mestûr imamlar devri bitmiş ve zâhir imamlar dönemi başlamıştır.

İsmâiliyye’nin Halife Müstansır-Billâh el-Fâtımî’nin ölümü üzerine (487/1094) Nizâriyye ve Müsta’liyye diye ikiye ayrılması ve Hasan Sabbâh’ın Nizâr b. Müstansır’ın torunlarından birini Alamut’a getirmesiyle yeni bir gizlilik (setr) devri başladı. Dördüncü Alamut hâkimi Hasan Alâ Zikrihisselâm’ın, kendisinin Mısır’dan getirilen meçhul kişinin oğlu ve zâhir imamların ilki olduğunu ilan etmesiyle (557/1162) bu dönem sona erdi ve yeni bir zuhur devresi başladı (bk. NİZÂRİYYE). İsmâiliyye tarihinde bir başka mestûr imam, Fâtımî Halifesi Âmir-Biahkâmilâh’ın ölümünden birkaç ay önce doğduğu belirtilen, daha sonra Müsta’liler tarafından imam kabul edilen, setr devresine girerek kaybolan ve bir daha kendinden haber alınamayan Ebû’l-Kâsım et-Tayyib’dir. Müsta’lî Tayyibiyye bünyesinde setr halindeki bu imam adına kurulan mutlak dâilîk müessesesi halen devam etmektedir (bk. MÜSTA’LİYYE). İmâmiyye’nin İsnâaşeriyye Şiâsi, hayatta olduğuna inandıkları on ikinci imamın gizlilik hali için setr yerine “gaybet”, mestûr yerine de “gaib imam” tabirlerini kullanmaktadır (bk. GAYBET).

İsmâiliyye’nin, hâkim iktidarlar ve kendilerine muhalif gruplardan endişe etmesi neticesinde takıyye uygulamasının bir parçası olarak ortaya koyduğu gizli imam düşüncesi imâmetin ve mezhebin devamını ve düşmanlarından korunmasını sağlamıştır. Ancak bu siyaset, imama yakın olduğunu ve onun adına faaliyette bulunduğunu iddia eden dâilerin kendi arzu ve emellerine kutsallık katarak mezhebin liderliğini ele geçirmelerine ve amaçlarına ulaşmalarına vesile olmuştur. Bu ise mezhep bünyesinde bazı ihtilâfların ortaya çıkmasına ve bölünmelere zemin hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

B. Lewis, *The Origins of Ismâ'ilism*, Cambridge 1940, s. 71-75; a.mlf., “İsmâilîler”, *İA*, V/2, s. 1121; J. N. Hollister, *The Shi’a of India*, New Delhi 1979, s. 206-209; Mustafa Gâlib, *Târîhu’-d-da’veti’l-İsmâ’iliyye*, Beyrut 1979, s. 130-132, 148-157; Ârif Tâmir, *Târîhu’l-İsmâ’iliyye*, London 1991, I, 117-120, 130-133; Farhad Daftary, *The Ismâ’ilis*, Cambridge 1992, s. 102-104, 107-110, 112-116, 127, 136, 177-178, 294-295, 410-411.

MUSTAFA ÖZ

MESUD I

(مسعود)

Ebû'l-Feth es-Sultânü'l-Muazzam
İzzüddünyâ ve 'd-dîn Mes'ûd
b. Kılıcarslan es-Selcûkî
(ö. 550/1155)

Anadolu Selçuklu hükümdarı
(1116-1155).

Sultan I. Kılıcarslan’ın en büyük oğlu Melikşah (Şâhinşah), babasının Habur çayında boğulması üzerine (500/1107) tahta oturmak için Konya’ya gelirken beraberinde getirdiği üvey kardeşi Mesud’u ve diğer kardeşi Arab’ı hapse koymuştu. Melikşah esker ve hareketli bir genç olduğundan askerinin sayıca az, silâhça yetersiz olmasına bakmadan hemen Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile mücadeleye girişti. 510 (1116) yılında imparatorla yaptığı savaştan sonra beyleriyle beraber Afyonkarahisar yakınında bulunan ordugâhına geldi. Burada Aleksios Komnenos ile barış antlaşması imzaladı ve Bizans imparatoru Selçuklu sultanına çok miktarda para verdi. İmparator, Mesud’un tahta geçmek için ağabeyini ele geçirmek istediğini haber alınca sultana ordugâhta kalmasını tavsiye etti. Melikşah’ın buna yanaşmaması üzerine Aleksios Komnenos, Konya’ya kadar bir Bizans askerî birliğinin refakatinde gitmesini söyledi. Fakat Selçuklu hükümdarı bunu da reddederek Bizans ordugâhından ayrıldı. Melikşah’ın imparatorun tavsiyelerini kabul etmemesi, Mesud’un sultan olmak için harekete geçtiğine inanmadığı ihtimalini ortaya koyar. Süryânî Mikhaîl, Melikşah’ın bir emîrinin ona isyan ederek

I. Mesud'a ait
bakır sikke
(Yapı ve Kredi
Bankası
Sikke
Koleksiyonu,
nr. 4872)